

РОЛЬ СТРАТЕГІЇ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ БАНКІВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Л.Я. Слобода, Львівський банківський інститут

Постановка проблеми і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Банківська система України переходить на новий етап свого розвитку. Стратегічною метою діяльності банків на сучасному етапі є досягнення стабільності їх діяльності та забезпечення динамічного зростання, що, в свою чергу, позитивно вплине на розвиток вітчизняної економіки і сприятиме реалізації державної стратегії сталого економічного зростання. Досягнення цієї мети потребує підвищення рівня управління банківськими ресурсами та регулювання рівня ризиків у діяльності банків. Складність регулювання ризиків у банківській практиці пов'язана, перш за все, з їх багатоаспектністю, взаємозалежністю та іншими чинниками. У Комплексній програмі розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки також зазначено, що стабільність банківської системи значною мірою залежить від якості регулювання ризиків, що притаманні банківській діяльності, основним з яких є кредитний ризик. Водночас вказано, що недосконалою є практика управління кредитними ризиками у вітчизняних банках, зокрема, відсутні інструменти пом'якшення такого ризику [5, с. 14].

Зважаючи на те, що кредитні операції є найбільш прибутковими із спектра здійснюваних операцій вітчизняними банківськими установами, то кредитні ризики є найважливішими ризиками не лише у банках Європейського Союзу, США та Росії, але й у діяльності банків України. Вони можуть призвести як до збільшення процентних доходів банків, так і до великого обсягу збитків від кредитної діяльності. Це підтверджує і той факт, що керівництво найбільшого за величиною активів банку світу – японського Mizuho Holdings – заявило про рекордний обсяг збитків, отриманих в кінці 2002 р. через масштабне списання “поганих кредитів”. Втрати досягли суми в 2 трлн. ієн або 16 млрд. дол. США [8, с. 25]. Безумовно, це свідчить про недосконалість системи регулювання кредитних ризиків у банку Японії.

Тому актуальними на сучасному етапі розвитку банківської системи України є проблеми регулювання кредитних ризиків вітчизняних банків з метою оптимізації їх рівня та забезпечення прибуткової діяльності банківських установ. Все це зумовлює необхідність формування стратегії регулювання кредитних ризиків, розробки теоретико-методологічних засад здійснення процесу регулювання кредитних ризиків, визначення основних напрямів регулятивної діяльності Національного банку України щодо регулювання кредитних ризиків та застосування вітчизняними комерційними банками власних моделей регулювання кредитних ризиків.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблема регулювання рівня кредитних ризиків у банках є

надзвичайно актуальною. Це підтверджується оглядом окремих її аспектів у зарубіжних та вітчизняних літературних джерелах з тематики банківського менеджменту, державного регулювання економікою, аналізу банківської діяльності тощо. При цьому проблема регулювання кредитних ризиків банківських установ виступає об'єктом зацікавлення не лише науковців, але й банкірів-практиків. Як зазначають І.В. Бушуєва, В.М. Галіцин, В.В. Вітлінський, кредитні ризики – одна з найбільш складних проблем, з якими стикаються комерційні банки. Головна небезпека полягає в тому, що вони автоматично породжують інші види банківських ризиків: ризик ліквідності, ризик банкрутства, ризик капіталу, і це призводить до усвідомлення того, що проблема регулювання кредитних ризиків, особливо в умовах низької інфляції і високої конкуренції має виключно важливе значення [3, с. 53]. На думку М. Пуховкіної та В. Клименка, для покращення якості регулювання кредитних ризиків банків необхідно удосконалювати законодавчо-нормативну базу, що регулює кредитну діяльність банків та нормативи кредитних ризиків [7, с. 20]. В. Березовик у своїй статті “Проблеми правового регулювання кредитних операцій” акцентує увагу на тому, що серед факторів, які стримують розвиток кредитування вітчизняної економіки, домінують кредитні ризики, які мають як системний, так і суб'єктивний характер. В процесі регулювання системних кредитних ризиків необхідно вирішити правові проблеми, які стосуються прав кредиторів та загального стану економіки країни. Під час зменшення рівня суб'єктивних або індивідуальних кредитних ризиків потрібно враховувати поведінку і пріоритети конкретних позичальників [1, с. 29-30]. О. Дзюблук вважає, що при регулюванні кредитної діяльності банків загалом та кредитних ризиків зокрема необхідно удосконалювати напрями регулятивного механізму впливу центрального банку на діяльність банківських установ шляхом застосування адміністративних та економічних важелів, тобто організації процесу регулювання та перегляду нормативів кредитного ризику [2, с. 41]. Аналітики діяльності Світового банку Грюнінг ван Х. та С. Брайович Бранатович у своїй праці “Аналіз банківських ризиків. Система оцінки корпоративного управління і управління фінансовим ризиком” відзначають, що система пруденційного нагляду за діяльністю банків повинна враховувати рівень регулювання ризиків (зокрема кредитних) внутрішньобанківськими органами регулювання, а також використання адекватних моделей, які б враховували не лише кількісні показники, але й якісні характеристики кредитних ризиків. Показники рівня кредитних ризиків впливають на достатність банківського капіталу згідно із стандартами Базельського комітету. Тому в банках країн Європейського Союзу повинна бути постійна і чітка стратегія регулювання ризиків, зокрема кредитних, і методологія, спрямована на досягнення відповідних оперативних цілей [4, с. 76-77, 104].

Отже, огляд та аналіз літератури, що стосується регулювання кредитних ризиків, дає змогу стверджувати, що поряд із підтвердженням актуальності даної проблеми не виділені основні напрями діяльності Національного банку України щодо регулювання кредитних ризиків, не визначене поняття та

стратегії регулювання кредитних ризиків на макро- та мікрорівні, недосконало розроблено методику регулювання кредитних ризиків у діяльності вітчизняних банківських установ.

Цілі статті. У контексті визначеної проблематики та за результатами аналізу літературних джерел у статті визначено такі основні цілі:

- уточнити сутність термінів “регулювання кредитних ризиків” та “стратегія регулювання кредитних ризиків” банку;
- виділити основні напрями регулятивної діяльності Національного банку України стосовно регулювання кредитних ризиків банківських установ;
- визначити роль і цілі стратегії регулювання кредитних ризиків в процесі розвитку вітчизняної банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позитивні тенденції в діяльності вітчизняних банків підтверджуються тим, що їх кредитні портфелі за період 2002-2003 рр. збільшилися на 40 % порівняно з минулим періодом, при цьому частка проблемних кредитів зменшилась з 5,8 до 4,5 % порівняно з початком 2003 р. [8, с. 45]. Це підтверджує тезу про те, що банки почали приділяти більше уваги процесу та методам регулювання ризиків банківського кредитування. Однак визначення стратегії, цілей та адекватної системи із застосуванням методів регулювання кредитних ризиків на рівні Національного банку та комерційних банків України дозволить далі понизити цей рівень проблемних кредитів. Перед тим як визначати стратегію, цілі, завдання та методи регулювання кредитних ризиків, необхідно визначити зміст поняття “регулювання кредитних ризиків” у банку. Виходячи з визначення змісту понять кредитних ризиків і регулювання можна сформулювати визначення суті поняття регулювання кредитних ризиків у банку.

Провідні науковці у сфері менеджменту організацій вважають, що *регулювання* – це вид управлінської діяльності, спрямований на усунення відхилень, збоїв, недоліків у керованій системі через розробку і впровадження керуючою системою відповідних заходів. Регулювання є підсистемою процесу управління, однією з функцій менеджменту поряд із плануванням, організацією, мотивуванням, контролюванням тощо. Регулювання може здійснюватися на всіх стадіях управлінського процесу шляхом коригування планів, перебудови організаційної структури управління, запровадження нових методів впливу на об’єкт регулювання тощо [6, с. 101-102].

При визначенні поняття кредитного ризику необхідно враховувати те, що кредитний ризик пов’язаний не лише з очікуваннями чи випадком, але й управлінськими рішеннями і діями суб’єктів ризику (клієнтів, позичальників, кредитних працівників, керівництва банку), відображає наслідки цих рішень у часі, а також характеризується *ймовірністю* настання дефолту з боку позичальника і *величиною активів*, які підлягають ризику втрат у результаті цього дефолту.

Враховуючи ці твердження, можна вважати, що *кредитний ризик* – це ймовірність виникнення повної або (часткової) неплатоспроможності чи

небажання позичальника банку виконувати свої фінансові зобов'язання за кредитною угодою (дефолт) внаслідок впливу суб'єктивних та об'єктивних чинників, і втрати банком частини вкладених активів у результаті реалізації цієї ймовірності (дефолту). Зважаючи на ці визначення та специфіку кредитної діяльності банків, можна сформулювати визначення поняття регулювання кредитних ризиків у банку.

Регулювання кредитних ризиків у банках – це процес розробки і застосування певних методів та інструментів впливу на ймовірність настання неплатоспроможності позичальника і на величину активів, що підлягають ризику втрат з метою захисту активів та капіталу, і досягнення максимального рівня прибутковості кредитної діяльності банку. На рівень кредитних ризиків банків впливають як макро-, так і мікроекономічні чинники, тому регулювання цих ризиків також повинно здійснюватися на макро- та мікрорівнях. Воно здійснюється на рівні групи країн, на рівні держави окремої країни, на рівні певної банківської установи та на рівні філії чи відділення банку.

Для досягнення високих показників ефективності регулювання кредитних ризиків на цих рівнях необхідно сформулювати стратегію регулювання кредитних ризиків, тобто визначити цілі, систему довготермінових завдань регулювання та вибрати найбільш ефективні методи їх досягнення.

В Україні у підвищенні якості регулювання ризиків банківської діяльності зацікавлені як держава, Національний банк України, так і акціонери, керівники і контрагенти вітчизняних банків.

На макрорівні регулювання кредитних ризиків здійснює держава в особі Національного банку України, органів законодавчої та виконавчої влади. Стратегічною метою регулювання кредитних ризиків на макрорівні є забезпечення прибуткової кредитної діяльності банків поряд із досягненням динамічного зростання вітчизняної економіки. Держава регулює діяльність банків шляхом формування законодавчо-нормативної бази та застосування відповідних правових, адміністративних і економічних методів, визначаючи напрямки грошово-кредитної політики, яку реалізує Національний банк України (рис. 1).

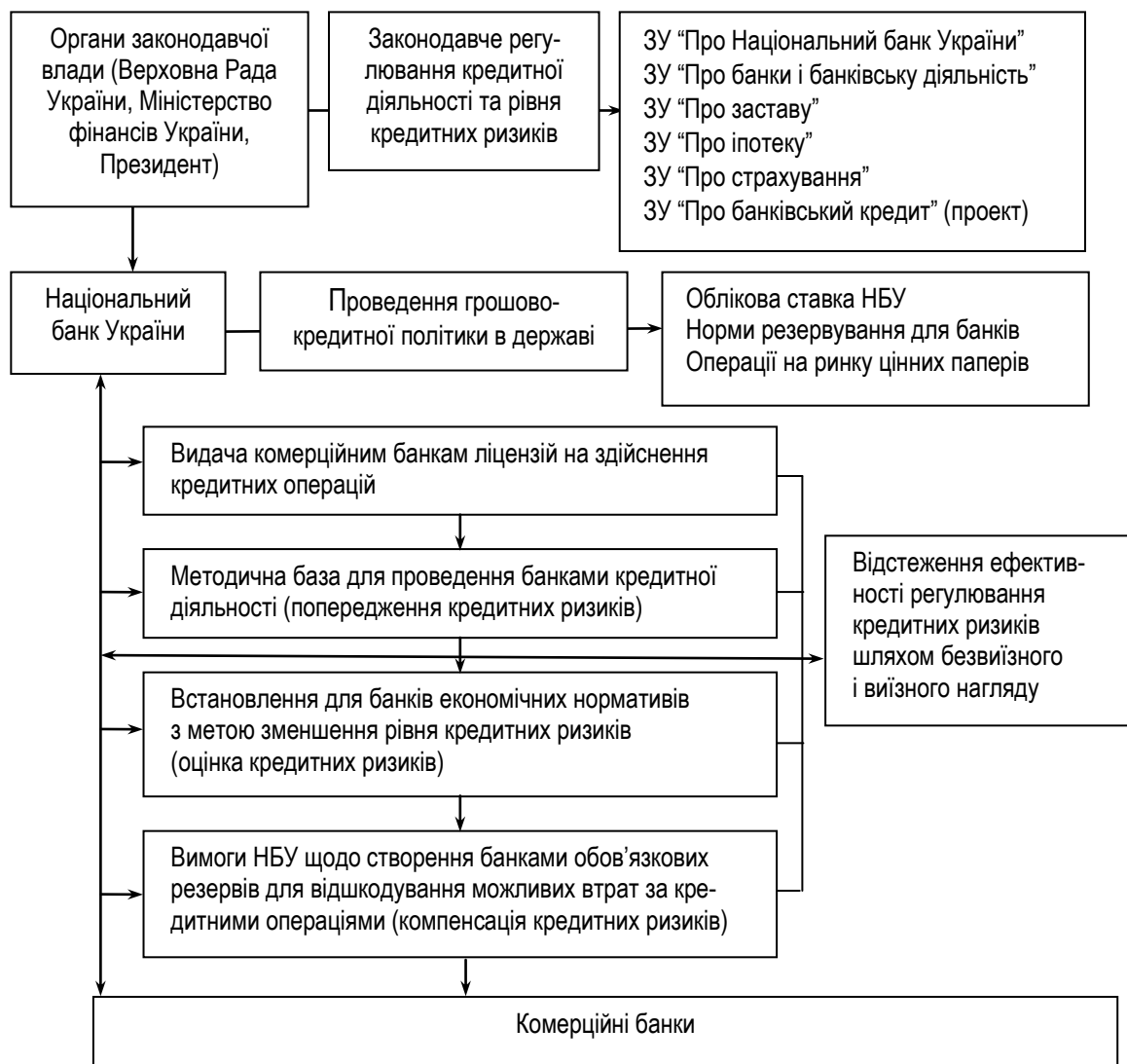

Рис. 1. Регулювання кредитних ризиків банків на рівні держави

Кредитні відносини та відповідно рівень кредитних ризиків у банках регулюються нормативно-правовими актами.

Засадами концепції правового регулювання кредитних ризиків у діяльності вітчизняних банків є:

- стаття 3 Закону України “Про банки і банківську діяльність” № 2121-III від 07.12.2000 р., відповідно до якої банки мають виключне право надавати грошові кредити за рахунок власних та залучених коштів та стаття 44 Закону України “Про банки і банківську діяльність” № 2121-III від 07.12.2000 р., яка зобов’язує банки створювати колективні органи управління кредитними ризиками, не допускати порушень у кредитній роботі;
- статті 4, 11, 13, 14 та 19 Закону України “Про заставу” від 25 лютого 1994 р. регулюють процедуру застави рухомого та нерухомого майна як забезпечення виконання зобов’язань по кредитній угоді та укладення договору застави;
- статті 3, 15 та 25 Закону України “Про страхування” регулюють умови укладання, виплати страхових сум та відповідальності за договором

страхування відповідальності позичальника чи договором страхування кредитного ризику;

- статті 1, 3, 5, 10 Закону України “Про іпотеку” від 05.06.2003 р., які законодавчо визначають поняття, застосування і пріоритет іпотеки, вимоги, які забезпечуються іпотекою, умови передачі нерухомого майна в іпотеку, володіння та користування предметом іпотеки, перехід прав за іпотечним договором тощо;
- статті 1115, 1116 та 1118 Цивільного кодексу України визначають поняття кредитних зобов’язань, форми кредиту, поняття, умови та суб’єктів кредитного договору, який є основним правовим документом при здійсненні кредитування та регулювання кредитних ризиків щодо індивідуальної кредитної угоди, а також статті 151, 154, 191, 192 та 194 Цивільного кодексу України, в яких обумовлюється використання методів забезпечення виконання кредитних зобов’язань – гарантії та поруки, укладання та відповідальності за договорами гарантії та поруки тощо;
- Інструкція “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, затверджена постановою Правління Національного банку України № 368 від 28.08.2001 р., в якій зазначені обов’язкові нормативи кредитного ризику банківського кредитування;
- Положення Національного банку України “Про кредитування”, затверджене постановою Правління Національного банку України № 246 від 28.09.1995 р. (в редакції від 04.12.2001 р.) (останні зміни до положення від 5 березня 2003 р.);
- Положення Національного банку України “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”, затверджене постановою Правління Національного банку України № 279 від 28.09.2000 р. та зміни і доповнення до нього від 19.03.2003 р., яке дозволяє банківським установам створювати резерви для компенсації негативних наслідків реалізації кредитних ризиків.

Позитивним є й те, що пропонується ввести в дію законопроекти “Про банківський кредит” та “Про організацію формування та обігу кредитних історій”, основні положення яких також здійснювали б регулювання кредитних ризиків банківського кредитування.

Окрім законодавчо-нормативних, можна виділити ще такі основні напрями регулятивної діяльності Національного банку України стосовно регулювання кредитних ризиків з метою забезпечення досягнення стратегічних цілей:

1. Обмеження доступу банків на кредитний ринок шляхом надання їм ліцензії на здійснення кредитних операцій (згідно з Положенням “Про порядок видачі банкам ліцензії на здійснення банківських операцій”).

2. Створення методичної бази для проведення банками кредитної діяльності. Регулятивно-наглядові органи НБУ визначають принципи кредитування, порядок видачі, моніторингу та повернення кредитів, порядок регулювання взаємовідносин між кредитором і позичальником.

3. Встановлення для банків нормативів кредитного ризику з метою зменшення його рівня згідно з Інструкцією “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, затвердженою постановою Правління Національного банку України № 368 від 28.08.2001 р. Це такі нормативи кредитного ризику: норматив, що обмежує максимальний розмір кредитного ризику на одного позичальника, норматив, що обмежує великі кредитні ризики, нормативи, що регламентують ризики міжбанківських кредитів та видачу кредитів інсайдерам.

4. Впровадження вимог Національного банку України щодо створення комерційними банками обов’язкових резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями згідно з Положенням “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями” № 279 від 28.09.2000 р. та змінами і доповненнями до нього від 19.03.2003 р., Законом України “Про Національний банк України”.

5. Відстеження ефективності регулювання кредитних ризиків шляхом безвиїзного і виїзного нагляду з боку Національного банку України за діяльністю комерційних банків.

Отже, система регулювання кредитних ризиків банків, яка є в руслі стратегії регулювання кредитних ризиків з боку центрального банку, включає нормативи, спрямовані на попередження кредитних ризиків, оцінку рівня кредитних ризиків, компенсацію негативних наслідків реалізації кредитних ризиків та оцінку ефективності законодавчо-нормативного, адміністративного та економічного їх регулювання.

Водночас, на мікрорівні банківські установи повинні ефективно застосовувати комбінацію відомих методів регулювання кредитними ризиками та розробляти внутрішні моделі регулювання цих ризиків. При розробці моделі регулювання кредитних ризиків у банку необхідно обов’язково враховувати вимоги Національного банку України щодо обмеження рівня ризиків, а також застосовувати свої власні системи ідентифікації, аналізу, контролю і регулювання рівня кредитних ризиків. Проведення аналізу факторів виникнення кредитних ризиків та їх якісна оцінка дає змогу банку зіставити зовнішні можливості і небезпеки з внутрішніми перевагами та слабкими сторонами, що зумовлює необхідність вибору стратегії регулювання кредитних ризиків на рівні банку. Основними етапами формування стратегії регулювання кредитних ризиків на рівні банківської установи є:

- вибір оптимальної стратегії регулювання кредитних ризиків;
- визначення загального часу, на який формується ця стратегія;
- формування стратегічної мети регулювання кредитних ризиків;
- розробка кредитної політики щодо окремих аспектів стратегії кредитної діяльності банку та стратегії регулювання кредитних ризиків;
- конкретизація показників стратегії регулювання кредитних ризиків за періодами її реалізації;
- оцінка розробленої стратегії регулювання кредитних ризиків.

Формування варіантів стратегії регулювання кредитних ризиків ґрунтується на розробці можливих для банку складових стратегічного плану регулювання кредитних ризиків. Найважливіший етап стратегічного планування полягає у виборі оптимальної стратегії, який доцільно здійснювати шляхом формування управлінського рішення на основі оцінки таких факторів: очікувана ефективність регулювання кредитних ризиків, рівень кредитних ризиків, ситуація на ринку кредитних ресурсів, конкуренція на ринку банківських послуг, вплив стратегій розвитку банку та кредитування, вплив власників банку (їх ставлення до ризику), залежність від фактора часу, вплив внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності банку тощо.

Оцінка розробленої стратегії регулювання кредитних ризиків полягає у встановленні її відповідності місії та цілям діяльності банку, а також у правильності вибору методів аналізу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. З метою конкретизації напрямку реалізації цієї стратегії доцільно формувати систему показників, яка буде відображати основні її параметри. При оцінці стратегічних альтернатив регулювання кредитних ризиків основна увага приділяється стратегічній меті цього регулювання. Тобто відбувається їхня перевірка на оптимальність за такими основними критеріями: ступінь відповідності стратегії розвитку та кредитній стратегії банку, забезпечення конкурентних переваг на ринках кредитних ресурсів та банківських послуг, рівень врахування факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що зумовлюють виникнення кредитних ризиків, забезпечення ефективної кредитної діяльності банку шляхом впровадження даної стратегії регулювання кредитних ризиків.

Ефективність стратегії регулювання кредитних ризиків пов'язана з ефективністю кредитної діяльності банку загалом і може оцінюватися відповідно до ступеня досягнення обраних цілей, показників діяльності банківської установи. Стратегічне планування доповнюється розробкою методів регулювання кредитних ризиків, що застосовуються під час здійснення кредитної діяльності в межах розробленої в банку кредитної політики, яка призначена встановити ключові принципи, яких мають дотримуватися працівники та керівники банку при плануванні кредитної діяльності і видачі кредитів.

Таким чином, можна зробити **висновок**, що регулювання кредитних ризиків у банках – один із ключових факторів, що визначає ефективність діяльності банківських установ та банківської системи загалом. Мета стратегії регулювання кредитних ризиків на рівні банку (на мікрорівні) полягає у знаходженні оптимального співвідношення між прибутковістю, ризиковістю і ліквідністю кредитних операцій банку. Формування стратегії регулювання кредитних ризиків у масштабах держави (на макрорівні) є необхідним для досягнення фінансової стабільності банківського сектора, а також забезпечення досягнення цілей національної політики, пов'язаних з ефективним розподілом обмежених фінансових ресурсів з метою економічного зростання держави.

Список літератури

1. Березовик В. Проблеми правового регулювання кредитних операцій // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 7. – С. 29-30.
2. Дзюблюк О. Основні напрями оптимізації регулятивного впливу на кредитну діяльність банківських установ в умовах перехідного періоду // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 1. – С. 37-42.
3. Галіцин В.К., Бушуєва І.В. Система управління кредитними ризиками комерційного банку: Монографія. – К.: Науковий світ, 2000. – 146 с.
4. Грюнинг Х. ван, Брайович Бранатович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском: Пер. с англ., вступ. сл. д-ра экон. наук К.Р. Тагирбекова. – М.: Издательство “Весь Мир”, 2003. – 204 с.
5. Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки. Проект. – 25 с.
6. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: Навч. посібник. – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, “Інтелект-Захід”, 2002. – 228 с.
7. Пуховкіна М., Клименко В. Основні напрями регулювання кредитного ризику // Вісник Національного банку України. – 1999. – № 5. – С. 37-39.
8. Японцы – в минусах // Мир денег. – 2003. – № 1(36). – С. 25.

Слобода, Л.Я. Роль стратегії регулювання кредитних ризиків банків у процесі розвитку банківської системи України / Л.Я. Слобода // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2004. - Т. 11. - С. 254-263.